

ОБРАЗОВАНИЕТО В ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“ – ОРГАНИЗИРАН ХАОС

Георги Бахчеванов

EDUCATION IN THE PROFESSIONAL FIELD OF "NATIONAL SECURITY" - ORGANIZED CHAOS

Georgi Bahchevanov

***Резюме:** Образованието в професионално направление „Национална сигурност“ трябва да осигурява необходимите знания, умения и да развива способности за управление на бъдещите лидери от системата за национална сигурност. Лидери, умеещи да управляват насилие и съответно да носят отговорност за това. Образованието предава на обучаемите акумулирания опит и традиции на работещите в органите на законодателната, изпълнителната (включително местната) и съдебната власт, които заемат (или ще заемат) ръководни длъжности, изискващи компетентност по въпросите на националната сигурност.*

***Ключови думи:** образование, знания, умения, способности, професионално направление.*

***Abstract:** Education in the professional field of "National Security" must provide the necessary knowledge, skills and develop skills to manage future leaders of the national security system. Leaders who know how to manage violence and are responsible for it. Education imparts to learners the accumulated experience and traditions of those working in the legislative, executive (including local) and judicial authorities who hold (or will hold) senior positions requiring competence in matters of national security.*

***Keywords:** education, knowledge, skills, abilities, professional direction.*

Образованието в професионално направление „Национална сигурност“ е фундамента за изграждане на специалистите, работещи в сектора „Сигурност“. То трябва да осигурява необходимите знания, умения и развива способности за управление на бъдещите лидери от системата за национална сигурност. Лидери, умеещи да управляват насилие и съответно да носят отговорност за това. Образованието предава на обучаемите акумулирания опит и традиции на работещите в органите на законодателната, изпълнителната (включително

местната) и съдебната власт, които заемат (или ще заемат) ръководни длъжности, изискващи компетентност по въпросите на националната сигурност. Несигурният свят в който живеем, разширява необходимостта от специалисти с висше образование от професионалното направление, както в държавния, така и в частния сектор.

Какви са основните тенденции в образованието в сферата на сигурността през последните години в България?

Първо: Новият тип демократична държава наследи системи на образование в сигурността с големи традиции и доказани признати успехи в обучението на специалисти с висше образование във въоръжените сили, правоохранителните органи и специалните служби. Образователните системи бяха съсредоточени във ведомствени висши училища на силовите ведомства. Тези образователни системи нямаха много допирни точки с гражданските университети и не изпитваха особено желание да установяват такива връзки. Тласците за тяхното реформиране дойдоха по-скоро отвън – от НАТО, международното полицейско сътрудничество по линия на Европейския съюз, Интерпол и Европол¹.

Второ: Създадените граници между образованието във ведомствените и гражданските университети, осъществяващи образование в тази област, продължават да съществуват. Продължава парцелирането на образованието в професионалното направление. Високият размер на държавната субсидия, повишеното търсене, продиктувано от високото заплащане в сектора и други фактори, доведоха до разрастване на образованието в областта на сигурността. Повече от 13 (тринадесет) висши училища в страната осъществяват образование в бакалавърска, магистърска и докторска степен (3 (три) ведомствени, 7 (седем) държавни и 3 (три) частни).

Свидетели сме на хаотично и разминаващо се със съвременните изисквания образование в сигурността в държавните и частни висши училища, извън системата на МВР и МО. Последните години активно бяха разкривани образователни програми (главно магистърски). Изключителното търсене на продукта „сигурност“ е една от причините за масово произвеждане на програми в професионалното направление. Сложната среда за сигурност, актуалността на темата и високата издръжка на един студент от 5412 лв.,² е една от причините висшите училища да разкриват специалности в професионалното направление

¹ Георгиев, Христо. Състояние, тенденции и перспективи пред обучението в областта на сигурността и обществения ред. С. Амвр, 2017.

² Механизмът за формиране на субсидията за един студент е следният: базовия норматив за един студент е 693 лева. За 2022 година базовият норматив е 700 лева. Този норматив се умножава с коефициенти. Коефициентите варират от 1,05 до 9,0. За професионалното направление „Национална сигурност“ той беше 7,81. От 2017 година коефициентът е намален 2,5 пъти и сега е 2,8.

„Национална сигурност“. Държавата стимулира този процес. Общият капацитет, определен от НАОА в това професионално направление е 15470 студенти (12980 за ОКС „бакалавър“ и 3490 за ОКС „магистър“).

Трето: Липса на нова и подходяща учебна литература. Съществуващата учебна литература на специализираните държавни висши училища беше недостъпна за преподавателите и студентите от гражданските училища. Нови и преведени от чужбина на практика липсваха. Без морални задръжки и професионална етика масово се преписваха и издаваха от висшите училища учебници и учебни помагала. Проблемът с липсата на подходяща литература намери частично решение едва през последните години, когато наличието на учебници и учебни помагала се превърна в критерии за акредитацията на професионалното направление и развитието на академичния състав.

Четвърто: Липса на подготвени преподаватели с подходяща квалификация в професионалното направление. Тромавата система за производство на преподавателски и научни кадри до 2011 година спъваше комплектуването на катедрите с преподаватели с необходимата подготовка. Тук искам да направя и едно уточнение. В изследваната област на висше образование 9. „Сигурност и отбрана“ съществува остра необходимост преподавателите да притежават минимален практически опит (дейност на терен).

Да не забравяме, че преподавателите от посочената област на висше образование, преподават „управление на насилие“. Справка в НАЦИД показва 97 хабилитирани преподаватели. Тази цифра е повече от невярна. В нея има включени колеги, които отдавна не са сред нас. Има имена, които се повтарят в няколко висши училища. Повечето от хабилитираните преподаватели са в напреднала възраст, включително и автора. В 8 (осем) от висшите училища, акредитирани да обучават в професионалното направление, броят на хабилитираните е по-малък от 5 (пет). Има висши училища без нито един хабилитиран в ПН „Национална сигурност“.

Пето: Наличие на множество, подвеждащи образователни програми, които не водят до придобиване на компетентност в професионалното направление. Този порок, за съжаление все още съществува. Има висши училища в страната, които провеждат скрито обучение в сигурността, маскирано като обучение в други професионални направления за което имат акредитация (най-често в професионално направление „Администрация и управление“). Има програми от типа „Цирк и сигурност“ и други.

Анализът на посочените тенденции очертават два пътя на развитие на образованието в професионалното направление, които условно ще наречем консервативен и либерален.

Консервативният модел (характерен за ведомствените висши училища) наследи и доразви модел на образование в сигурността с големи традиции и немалко признати успехи. Тези успехи не могат да бъдат отричани. В същото време залагането на консерватизма пречи на ведомствените висши училища да разчупят рамките на строго специализираното обучение, характерно за преходния период и да даде по-широко хуманитарно образование на своите студенти, особено в бакалавърската степен на обучение. Това може би не е най-голямата слабост, но големият хорариум на правните дисциплини, изяжда хорариума на други по-необходими за професионализацията на обучаемите. Правните дисциплини са с хорариум, който осигуряваше възможност с малко доучване в рамките до две години след това завършилите бакалавърската степен да завършат право. С въвеждането на единните държавни за придобиване на висше образование по специалността „Право“ и професионална квалификация „юрист“³ тази възможност отпадна.

Либералният модел, характерен за гражданските висши училища, на практика, разчупи посочения по-горе модел. В бакалавърските програми е поставен акцент върху теоретичните дисциплини: базисни, общообразователни, за знания и умения, езикова подготовка, компютърна грамотност, 45% практически курсове. Стимулиране на личната активност на студентите през целия курс на обучение, посредством различни форми на преподаване, самоподготовка и контрол на знанията. Използване на съвременни, интерактивни методи за преподаване на учебния материал, въвеждане на текущо оценяване, разработване на самостоятелни и/или групови проекти, участие във външни изследователски проекти. Създаване на условия за творчество и изява на евристичните възможности на студентите.

Либералният модел показва и някои слабости. По-високо качество на обучението по теоретичните проблеми на сигурността и непълна и недостатъчна подготовка в специализираните и практическите проблеми на сигурността – разузнавателен и контраразузнавателен анализ, информационни аспекти на сигурността, частна охранителна дейност, банкова сигурност, видеонаблюдение и други.

Списъкът със съществуващите тенденции в образованието в сферата на сигурността през последните години можем да допълним: липса на цялостен стандарт за обучение в професионалното направление „национална сигурност“, съчетаващ фундаменталните съвременни знания със специализираните знания, умения и компетентности в различните сектори на сигурността; все още

³ Постановление № 82 от 26 април 3027 год. Относно приемане на наредба за единни държавните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Право“ и професионална квалификация „Юрист“.

недостатъчна отвореност на образованието в сферата на сигурността към изискванията на потребителите на сигурност (частни и държавни); все още недостатъчна съвременна специализирана информационна база на равнището на европейските и световни стандарти за обучение в сигурността.

Направеният анализ на основните тенденции в образованието в сферата на сигурността през последните години изисква от институциите мерки свързани с: преодоляване на разпокъсаността на образованието, заличаване на разделителната линия на образованието в сигурността осъществявано от специализираните висши училища и гражданските висши училища; взаимни усилия за сближаване на учебните планове и програми; въвеждане на единни стандарти осигуряващи минимум от знания, умения и компетентности за всички завършващи студенти; въвеждане на законови разпоредби гарантиращи равнопоставеност на образованието в професионалното направление; създаване на консорциум на висшите училища, осъществяващи обучение в професионалното направление.

Една от посочените по-горе препоръки изисква въвеждане на държавни изисквания за придобиване на висше образование на образователните и квалификационни степени „бакалавър“ и „магистър“ в професионално направление „Национална сигурност“. Не става въпрос за „регулирана професия“⁴ и съответстващите единни държавни изисквания. По-скоро приемане на наредба за въвеждане на единни стандарти осигуряващи минимум от знания, умения и компетентности за всички завършващи студенти от професионалното направление⁵. Инициатор на такава наредба може да бъде секретаря по съвета по сигурността към министерския съвет.

Стандартът за обучение трябва да бъде в строго съответствие със Закона за висшето образование на Република България и изискванията на Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот⁶, Националната квалификационна рамка на Република България⁷, съответно ниво 6 (за бакалавър) и ниво 7 за „магистър“⁸.

База за разработване на предложения стандарт на обучение в професионалното направление „Национална сигурност“ е

⁴ Наредба за условията и реда за поддържане на списъка на регулираните професии в Република България. Обн. ДВ. Бр.35 от 28 април 2006 година.

⁵ Бахчеванов, Георги, Семерджиев, Цветан. Един многофункционален модел за следдипломна квалификация на работещите в сферата на националната сигурност. Сборник доклади от МНК „Образование и сигурност“ С., 2004, с. 679-693.

⁶ Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2017 година относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот и за отмяна на препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот.

⁷ Национална квалификационна рамка на РБ приета с РМС № 96/02.02.2012 г.

⁸ Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР).

квалификационната характеристика. Същата е изградена от три компонента: получени нови знания; изградени нови способности и придобита квалификация. Ще се спрем последователно на тези условия.

А) Какви нови знания е необходимо да получат обучаемите?

В областта на политика за национална сигурност обучаемите трябва да знаят⁹: същността, съдържанието и особеностите на извършващите се в света глобални промени, новите политически реалности и мястото на Република България в тях; източниците на конфликти в съвременния свят, глобални предизвикателства към сигурността, субектите на конфликти и тенденциите на тяхната еволюция; концепциите и моделите на международната и вътрешна политика, системите за сигурност и стратегиите за национална сигурност; същността, съдържанието и формите на явленията и процесите на политиката за национална сигурност и акумулирания в тази област исторически опит; международната практика в областта на политиката за сигурност и действащите в тази област критични фактори.

В областта на гражданския контрол върху системата за национална сигурност: обществено политически основания, методологически основи и обществена среда на демократичния контрол; състояние на институционализирания демократичен контрол; проблеми на демократичния контрол върху системата на национална сигурност в Република България.

В областта на ръководството на политиката за национална сигурност: основите на теорията на конфликта и методологията на модерното ръководство, командване и управление на сложни социални организации; инструментите за оценка и самооценка на ръководителя (лидер) и методологията за създаване на екип за ръководство; съвременните постижения на теорията и практиката на ръководството на големи сложни социални организации и авангардните технологии и инструменти за ефикасно ръководство; концепциите за предотвратяване на конфликти и управление на кризи на ООН, НАТО, ЕС и ОССЕ, механизмите и органите за тяхното осъществяване.

В областта на системите за ръководство на сигурността: принципите, нормативната основа и подходите за работа в политическата среда, основните принципи за изграждане на система за ръководство, командване и управление на сигурността, същност и съдържание на ситуационното управление; системата за национална сигурност, процесите на планиране и вземане на решения в нея, формулиране на стратегия за национална сигурност, взаимодействие

⁹ Семерджиев, Цветан. Стратегическо ръководство (лидерство). Софттрейд. С.2000.

между институциите при осигуряване и изпълнение на решения в сферата на националната сигурност на Република България, идеологията на националните документи, регламентиращи сигурността; същността, съдържанието и съвременните възгледи за управление на сили, прилагащи насилие като сложна човеко - машинна система, базовата концепция и организационните основи на модерните автоматизирани системи за обработка на управленска информация.

В областта на методологията за постигане на информационно превъзходство в областта на политиката за национална сигурност: същността на връзката технологии – стратегия и нейното влияние върху развитието на човешкото общество, концепцията за информационно пространство, нейната еволюция и съвременните схващанията за насилие; развитие на средствата за въоръжена борба и възгледите за въоръжени сили на XXI век, парадигмата за информационна сигурност, концепцията за информационна война, формите способите и средствата за насилие в информационното пространство и доктриналните аспекти на информационните операции; концепцията за информационна война и възпиране, ролята на медиите при реализацията на психологическите форми на информационна война, организацията на научните изследвания за осигуряване на националната сигурност и влиянието на технологичното развитие на България; правни аспекти на информационната война и състояние на международното право в тази област.

Б) Какви нови способности трябва да бъдат изградени?

Необходимо е обучаемите да: мислят творчески и критично; обективно, точно и достоверно да оценяват себе си и ситуациите, рисковете и заплахите в околната среда; изработват своевременно нови оригинални (творчески) варианти на решения в сферата на сигурността; бързо да вземат решения в условия на съществена априорна неопределеност и времеви и ресурсен дефицит (оперативност); действат гъвкаво и адаптивно, като поемат риск и управляват иновациите (адекватност и бърза реакция); работят в интензивно променяща се среда с хаотична динамика; успешно да работят в екип, на основата на консенсус, кооперативност и развити концептуални способности; работят ефикасно в нееднородна среда, включваща, както граждански, така и военни организации (многофункционалност); управляват промените, ефикасно трансформирайки идеите, концепциите и доктрините в дела (градивност и целенасоченост); ефективно да комуникират идеи, възгледи и концепции (писмено и вербално) и мотивират колективи, организации и общественото мнение за подкрепа на избраната стратегия на поведение; работят в условията на стрес и тежки физически и психически натоварвания, поддържайки отлична физическа форма и добра психическа устойчивост; постигат

самоусъвършенстване и развитие на своя характер и умения чрез самоподготовка и вътрешен самоконтрол.

В) Какво трябва да могат в резултат на обучението (придобита квалификация)?

Обучаемите ще са в състояние да: ръководят, сложни, социални организации, в това число и комплексни човеко - машинни системи, чрез постигане на баланс между упражняване на власт и провеждане на политика; управляват социални процеси, като се ориентират, изработват решения и действат ефикасно в качествено различни ситуации и динамично променящи се рискове и заплахи; ефикасно да ръководят трансформацията на идеите, концепциите и стратегиите в конкретна социална практика; използват авангардните информационни технологии за постигане на информационно превъзходство и на тази основа и успешната реализация на конкретните стратегии; създават ефикасни екипи и организации, като разрешават, възникващите в тях конфликти на базата на консенсус и коректно делегиране на права и отговорности; формират нови ценностни системи и акумулират организационна култура в процеса на стратегическо ръководство; конструират и реконструират подходящ възглед за бъдещето на ръководената организация; управляват иновационните процеси в сложни организации.

Предлаганият стандарт е инструмент за изграждане на кадри и провеждане на кадрова политика, който осигурява необходимата квалификация (като степен на годност и готовност за полагане на сложен труд), в професионално специализираната област на теорията и практиката на политиката за национална сигурност, процеса на вземане на политически решения, методологията на планирането и ръководството на интеграционните процеси с ЕС и постигането на оперативна съвместимост с НАТО.

Стандартът осигурява на обучаемите получаването на необходимата специална подготовка за планиране, ръководство и управление на елементи от системата за национална сигурност, както в мирно време, така и по време на кризи и конфликти.

Стандартът е основен инструмент за постигане на максимална ефективност при реализация на функционалните задължения на обучаемите, които, участвайки активно в учебния процес, доразвиват своите комуникативни способности (речеви и писмени), усвояват нови приложни компютърни технологии и изучават чужди езици.

Мисията на стандарта е да подготви специалисти за поемането на права и отговорности по решаването на проблемите в сферата на сигурността. Той е ориентиран към изграждане на специалисти с висше образование, имащи съответните знания, способности, манталитет и управленска култура, необходими за посрещане на

предизвикателствата на бъдещето. От тях се очаква да работят в непостоянна, неопределена, нееднородна и нееднозначна среда, при остър времеви и финансов дефицит. Техните действия трябва да са ефикасни както в мирно време, така и при кризи, конфликти и война.

В рамките на обучението, обучаемите се подготвят за работа с ясни и точно дефинирани права и отговорности (бакалавър), към заемане на длъжности с широкообхватни права и отговорности, при което трябва да се справят с нетрадиционни проблеми, нямащи еднозначни решения и изискващи творческо управление на иновационните процеси (магистър).

Основните цели на обучението са: получаване на нужната квалификация за работа в областта на планирането и мениджмънта на политиката за национална сигурност; развитие на възгледите, ценностната система и етиката на обучаемите в съответствие с изискванията на успешното стратегическо ръководство (лидерство) в условията на динамично развиващи се демократично общество и гражданско-военни отношения; промяна на менталитета на обучаемите, формиране на корпоративен дух и изграждане на нова управленска култура, необходими за реализация на креативен стил на поведение и авангардни методи на работа; развитие на способността за мислене на обучаемите и самостоятелно осъзнаване на истините за реалността и обкръжението; усвояване от обучаемите на необходимите знания за реконструиране на възгледите за процеса и проблемите на формирането на концепциите, моделите и доктрините за сигурност, еволюцията на гражданско-военните отношения, методологията за анализ на ситуациите, рисковете и заплахите за националната сигурност, както и мениджмънта на отделените ресурси за изграждане на ефективна система за сигурност.

Основните задачи на обучението са: запознаване на обучаемите с идеите, възгледите и концепциите за сигурността, формирани от различни гледни точки, включително нетрадиционни и дискуссионни такива; предоставяне на възможности за запознаване и лични контакти с носителите на модерните възгледи в областта на сигурността; излизане от сферата на ведомствените организационни концепции и модели за сигурност и навлизане в областта на международната политика и глобалните процеси на развитието на човешкото общество; формиране на дискуссионна творческа среда на работа и създаване на условия за обмяна на опит, експертиза и формиране на корпоративен дух и нова култура на комуникациите; запознаване с методологията за работа, при съществена априорна неопределеност и значителен времеви и ресурсен дефицит; провеждане на упражнения и лабораторни симулационни игри и експерименти за формиране на способности за синтез на интелектуални продукти с висока добавъчна

стойност (значимост), висока пазарна цена (конвертируемост) и силно търсене (актуалност).

Методологията на обучението в предлагания стандарт е изградена на базата на специално синтезирана за целта конструкция от знания, които са подбрани, систематизирани и подготвени за преподаване на базата на комплексна експертна оценка на тяхната актуалност, значимост и приложна стойност. Тази оценка включва тяхната когнитивна стойност, атрактивност, конвертируемост, актуалност, значимост, наличие на социална поръчка (наличие на потребител) и пазарна цена. В тях са включени съществуващите възгледи и концепции, възможните алтернативни подходи и решения в областта на политиката за сигурност и отбрана, както и методологията и инструментите на модерното стратегическо ръководство.

Основни форми на обучение в тази проблематика, по наше мнение, са лекциите, семинарите, дискусиите и самоподготовката. В тях се изработва готовност и годност за творческа работа в нееднородни групи и колективи, при интензивна комуникация на идеи, възгледи и концепции, ефикасно водене на преговори и постигане на консенсус. Лекционните занятия, е необходимо да се провеждат предимно за въвеждане в структурата на отделните модули, или за подпомагане усвояването на сложни знания, изискващи специална подготовка.

В рамките на обучението е необходимо да се провеждат редица групови упражнения, ситуационни игри, срещи с доказани експерти по сигурността и други видни политици, както и посещения на организации, институти и центрове от системата за национална сигурност. Целта е да се формира най-пълна, точна и обективна представа за средата, в която обучаемите ще работят.

Учебното заведение (получило акредитация в професионалната област), координира и управлява своите ресурси (преподавателски състав, планове, програми, процедури и технически средства), за да изгради модерна философия на обучението и да реализира неговите институционални цели, съгласно международните стандарти. Това се постига чрез създаване и реализация на подходяща учебна програма, която отговаря на критериите за качество на ЕС.

По време на обучението учебното заведение трябва да осигурява компетентен професорско - преподавателски състав, който изпълнява три базови функции: преподавателски (създава учебна документация, изискванията към обучаемите и критериите за тяхната оценка), консултантски (осигурява експертни оценки и становища по актуални проблеми на съвременната политика за национална сигурност и оказва научно-методическа помощ при разработката на варианти на решения на тези проблеми), научно - ръководителски (формира тематиката на научно - изследователската дейност на учебното заведение и ръководи

дейността на обучаемите при разработката на курсовите работи, тези и есеа).

Съществено място в обучението трябва да заемат лекциите, семинарите и практическите занятия, проведени от (или с участието на) гостуващи преподаватели от авторитетни учебни заведения в САЩ и страните членки на НАТО и Европейския съюз, както и видни личности от влиятелни международни организации.

Предлаганият стандарт на обучение в професионално направление „Национална сигурност“ е изготвен с необходимия интердисциплинарен обхват и задълбоченост на знанията, които гарантират неговата висока универсалност. Това ще позволи той да бъде използван като многофункционален инструмент за квалификация на работещите в сферите от сигурността. Прилагането на този стандарт ще позволява успешно завършилите да работят интердисциплинарно по въпросите на политика за национална сигурност, притежавайки нужните знания и развивайки необходимите способности за успешна комуникация на идеи, възгледи и концепции на експертно равнище. Той е солидна база за започване на успешна научно - изследователска работа, докторантура, преподавателска дейност и участие в работата на недържавни граждански организации по широк спектър от въпроси на политиката за национална сигурност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Бахчеванов, Георги, Семерджиев, Цветан.** Един многофункционален модел за следдипломна квалификация на работещите в сферата на националната сигурност. Сборник доклади от МНК "Образование и сигурност", С., 2004.

2. **Георгиев, Христо.** Състояние, тенденции и перспективи пред обучението в областта на сигурността и обществения ред. С. Амвр, 2017.

3. Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР).

4. Наредба за условията и реда за поддържане на списъка на регулираните професии в Република България. Обн. ДВ. Бр.35 от 28 април 2006 година.

5. Национална квалификационна рамка на РБ приета с РМС № 96/02.02.2012 г.

6. Постановление № 82 от 26 април 2017 год. Относно приемане на наредба за единни държавните държавни изисквания за придобиване

на висше образование по специалността „Право“ и професионална квалификация „Юрист“.

7. Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2017 година, относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот и за отмяна на препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот.

8. **Семерджиев**, Цветан. Стратегическо ръководство (лидерство). Софттрейд. С.2000.